SİYASET BİLİMİ DEĞERLENDİRMELERİ

Editör: Doç.Dr. Samed KURBAN

yaz
yayınları

Siyaset Bilimi Değerlendirmeleri

Editör

Doç.Dr. Samed KURBAN

yaz yayınları

2025

yaz
yayınları

Siyaset Bilimi Değerlendirmeleri

Editör: Doç.Dr. Samed KURBAN

© YAZ Yayınları

Bu kitabın her türlü yayın hakkı Yaz Yayınları'na aittir, tüm hakları saklıdır. Kitabın tamamı ya da bir kısmı 5846 sayılı Kanun'un hükümlerine göre, kitabı yayınlayan firmanın önceden izni alınmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemiyle çoğaltılamaz, yayınlanamaz, depolanamaz.

E_ISBN 978-625-8508-36-9

Ekim 2025 – Afyonkarahisar

Dizgi/Mizanpaj: YAZ Yayınları

Kapak Tasarım: YAZ Yayınları

YAZ Yayınları. Yayıncı Sertifika No: 73086

M.İhtisas OSB Mah. 4A Cad. No:3/3
İscehisar/AFYONKARAHİSAR

www.yazyayinlari.com

yazyayinlari@gmail.com

info@yazyayinlari.com

İÇİNDEKİLER

Klasik ve Çağdaş Kuramlar Işığında Toplumsal Adalet.....1
Gülen GÖKTÜRK BALTAS

Teo-Politik Çerçevede Din ve Siyaset İlişkisi: ABD-İsrail Örneği.....28
Oktay KİMYA, Özgür YILMAZ

Kıbrıs Sorunu: Geçmişten Günümüze Bir Analiz 63
Metehan BEKLEVİŞ

Yığın Dergisi (1946).....83
Diren ÇAKMAK

Almanya'da Irkçılığın Tarihsel ve Düşünsel Kökenleri.....101
Ertuğrul ERYÜCEL

Popülist Liderlik, Temsili Demokrasi ve Gönüllü Kulluk: Demokrasi Krizine Kuramsal Bir Yaklaşım 120
Merve OĞUZHAN

Respect, Disrespect and Emotional Contestation.....150
Burcu EĞİLMEZ

Weimar Öncesi Almanya'da Temsili Demokrasi Deneyimleri: 1848-1918 174
Mustafa Cem OĞUZ

"Bu kitapta yer alan bölümlerde kullanılan kaynakların, görüşlerin, bulguların, sonuçların, tablo, şekil, resim ve her türlü içeriğin sorumluluğu yazar veya yazarlarına ait olup ulusal ve uluslararası telif haklarına konu olabilecek mali ve hukuki sorumluluk da yazarlara aittir."

KIBRIS SORUNU: GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE BİR ANALİZ

Metehan BEKLEVİŞ[1]

1. GİRİŞ

Tarih boyunca çok sayıda medeniyete ev sahipliği yapan Kıbrıs, çeşitli çatışma ve savaşlara sahne olmuştur. Mısırlılar, Hititler, Cenevizliler, Venedik Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğu ve Birleşik Krallık'ın egemenliği altında kalan ada, Akdeniz'de son derece önemli bir jeopolitik ve stratejik konuma sahiptir. Kıbrıs, farklı dönemlerde ağır toplumsal bedellerin ödendiği süreçler yaşamıştır. Özellikle 1489'da başlayan Venedik yönetimi sırasında uygulanan baskıcı idari ve mali politikalar, adadaki toplumsal gerilimleri artırmıştır. Kıbrıs halkı, söz konusu baskıların ardından Osmanlı Devleti'ne elçiler göndererek destek talebinde bulunmuştur. Doğu Akdeniz'in güvenliği açısından da stratejik önem taşıyan Kıbrıs'ın fethi, Osmanlı açısından bir zorunluluk olarak değerlendirilmiştir. Kıbrıs'ın Osmanlı tarafından fethi kolay olmamış; kuşatma yaklaşık bir yıl sürmüş ve ağır kayıplar verilmiştir. Nihayet 1571 yılında ada, Osmanlı topraklarına katılmıştır. Uzun yıllar Osmanlı idaresinde kalan Kıbrıs, imparatorluğun çözülme döneminde önce geçici olarak Birleşik Krallık yönetimine bırakılmış, ardından Osmanlı hâkimiyetine geri dönmemiştir. Britanya yönetimi sürecinde adada siyasal huzursuzluklar derinleşmiş; kolonyal idare, Rum toplumunda güçlenen Enosis (Yunanistan'la birleşme) hedefleri ve yerel siyasal aktörlerin yönelimleriyle

[1] Öğretim Görevlisi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Gölpazarı Meslek Yüksekokulu, Yerel Yönetimler Programı, metehan.beklevis@bilecik.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9184-0851.

birleşerek, Osmanlı döneminde yerleştirilen Türk nüfusa karşı düşmanlık ve şiddet içeren eylemleri tetiklemiştir. "Kıbrıs Sorunu", esasen kolonyal dönemin mirası, Enosis talepleri ve toplumlar arası gerilimlerin birleşiminden doğmuştur. Ada, farklı dönemlerde katliam ve saldırılara sahne olmuş; bu süreç Türkiye'nin askerî müdahalesini gerektiren bir güvenlik sorununa dönüşmüştür. Kıbrıs Türk tarafının ve Türkiye'nin barışçıl girişimlerine karşın karşı tarafın saldırgan tutumu, çözüm sürecinde tıkanmalara yol açmış; yürütülen müzakereler henüz kalıcı bir sonuca ulaşmamıştır. Bu çalışmada Kıbrıs Sorunu'nun tarihsel arka planı; Osmanlı ve Birleşik Krallık dönemleri, Türkiye Cumhuriyeti dönemindeki gelişmeler, adadaki toplumsal-siyasal süreçler ve güncel siyasal durum incelenecektir. Kıbrıs meselesi, Türkiye'nin dış politikasının başat konularından biri olmaya devam etmekte olup, nihai bir çözüme ulaşılıncaya kadar önemini koruyacaktır.

2. KIBRIS'IN KISA TARİHİ

2.1. Osmanlı Hâkimiyeti Öncesi

Kıbrıs Adası, çok eski çağlardan bu yana varlığını sürdüren bir yerleşim alanıdır. Hititler, Mısırlılar, Asurlular, Persler, Romalılar ve Bizans İmparatorluğu farklı dönemlerde ada üzerinde hâkimiyet kurmuştur. 638 yılında İslam ordularının Kıbrıs'a düzenlediği seferlerle adanın önemli kesimleri Müslüman denetimine girmiştir. Hz. Osman döneminde ada üzerindeki kontrol genişlemiş; ancak 964 yılında Bizans'ın yeniden hâkimiyeti sağlanmıştır. Bunu izleyen yüzyıllarda İngilizler, Cenevizliler ve Venedikliler gibi güçlerin etkisi görülmüş; ada uzun süre boyunca farklı siyasi otoritelerin yönetimine sahne olmuştur (Olgun, 1999: 13).

Kıbrıs'ın sıkça el değiştirmesinde, zengin doğal kaynakları ve stratejik coğrafi konumu belirleyici olmuştur.

Venedik yönetimi döneminde adayı ziyaret eden Portekizli seyyah Pantaleao'ya göre halkın durumu "kölelerin durumundan daha iyi değildi" ve yerel halk, özgürlüklerine kavuşmak için Osmanlı tebaasına dâhil olmayı arzu ediyordu. Bu dönemde Ortodoks Kilisesi, Katolik Kilisesi'ne tâbi kılınmış; vergi tahsili Latin Başpiskoposun yetkisinde toplanmıştır. Yüksek vergiler ve idarî baskılar, yerli halkı Osmanlı'ya sığınmaya yöneltmiştir; zira Osmanlı yönetiminde etnik ayrımcılık yapılmadığı ve din özgürlüğüne alan tanındığı kabul edilmekteydi (Önalp, 2010: 36).

Venedik idaresi, 1489'dan itibaren adada baskıcı bir düzen tesis etmiş; korsanlık ve şiddet vakaları yoğunlaşmıştır (Mütercimler, 2006: 71). Osmanlı Devleti, Doğu Akdeniz kıyılarının büyük bölümünü fethederek önemli bir üstünlük kurmuş; denizde ise Kıbrıs'ın ele geçirilmesi stratejik bir hedef olarak öne çıkmıştır. 1569'da Mısır'a Osmanlı defterdarını götüren bir gemiye yapılan saldırı, bu hedef doğrultusunda karar alma sürecini hızlandırmıştır. II. Selim, adanın ilk uygun fırsatta fethedilmesi için gerekli hazırlıkları başlatmış; 2 Temmuz 1570'te karaya asker çıkaran Osmanlı kuvvetleri, 1 Ağustos 1571'de adanın fethini tamamlamıştır (Önalp, 2010: 40).

2.2. Osmanlı Hâkimiyetinde Kıbrıs

1571'de Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine giren Kıbrıs'ta, Anadolu'dan yürütülen iskân politikalarıyla Türk nüfusu belirgin biçimde artmış ve bu durum yaklaşık üç yüzyıl devam etmiştir (Sönmezoğlu, 2013: 178). Fetihten hemen sonra padişah, Kıbrıs beylerbeyine, kadısına ve defterdarına; halkın kalkınmasını sağlayacak icraatların ivedilikle yerine getirilmesini, adaletli bir idare tesis edilmesini, vergilerin hakkaniyetle toplanmasını ve emirlerin uygulanmasında titizlik gösterilmesini emretmiş; aksi hâlde mazeret kabul edilmeyeceğini açıkça bildirmiştir (Önalp, 2010: 50).

Venedik dönemine ait idarî ve malî baskılar nedeniyle adadaki Ortodoks nüfusun Yunanistan'a göç eğilimi göstermesi üzerine, Anadolu'dan Kıbrıs'a Türk göçü teşvik edilmiştir. Osmanlı idaresi, beklenen sonuç elde edilemeyince sürgün/yerleştirme uygulamalarına da başvurmuştur. Kıbrıs'taki Türk nüfusun kökeni esasen Anadolu'daki Türk topluluklarına dayanır. II. Selim'in kararıyla adaya yaklaşık 20 bin asker ile 10 bin civarında zanaatkârın gönderilmesi planlanmış; Anadolu, Karaman, Rum ve Dulkadiriyye eyaletlerinde görevli kadılar, çeşitli zanaat ve meslek gruplarından seçmeler yapmıştır. Bu kontrollü iskân politikasıyla adada idarî düzenin güçlendirilmesi ve toplumsal istikrarın sağlanması amaçlanmıştır (Oktay, 2015: 18).

Kıbrıs, Osmanlı idaresi altında uzun bir süre nispeten istikrarlı bir yönetim dönemi yaşamıştır. Adanın Osmanlı egemenliğinden çıkışında belirleyici olan unsur ise Yunanistan'dan ziyade Birleşik Krallık'ın bölgesel siyaseti olmuştur. Osmanlı Devleti'nin Rusya ile savaş hâlinde bulunduğu bir dönemde, İngiltere, imparatorluğun içinde bulunduğu malî sıkıntılardan da yararlanarak Kıbrıs'ı 1878'de vekâleten devralmıştır (Mütercimler, 2006: 72). Bu tarihten sonra Kıbrıs ne Osmanlı Devleti'nin ne de onun ardılı Türkiye Cumhuriyeti'nin egemenliğine geri dönmüştür.

2.3. Kıbrıs'ta İngiltere Hâkimiyeti ve Sonrası

1878 yılı, Kıbrıs'ın Osmanlı Devleti'nden fiilî olarak ayrılışının başlangıcıdır. Rusya karşısında ağır bir yenilgiye uğrayan Osmanlı, adanın idarî yönetimini İngiltere'ye bırakmayı kabul etmiş ve karşılığında sınırlı bir mali karşılık elde etmiştir. Geçici yönetimi devralan İngiliz idaresinin hedefi, adayı bütünüyle kendi egemenliği altına almak olmuştur. Kıbrıs, İngiltere açısından Cebelitarık ve Malta ile birlikte stratejik bir kilit noktasını temsil etmekte; ada üzerindeki denetim Akdeniz ve

Ortadoğu'ya yönelik kontrol kapasitesini artırmaktaydı. İngiltere'nin amacı, Süveyş Kanalı ve müteakiben Mısır üzerindeki hâkimiyetle Ortadoğu–Hindistan ticaret yollarını daha etkin biçimde denetlemekti. 12 Temmuz 1878'de adaya çıkan İngilizler, Sir Garnet Wolseley'i Yüksek Komiser olarak görevlendirmiştir (Önalp, 2010: 68).

Osmanlı'nın Kıbrıs'ta idarî yetkiyi İngiltere'ye bırakmasının hemen ardından Enosis faaliyetlerinin yoğunlaştığı görülmüştür. Adanın İngiliz denetimine geçmesini, siyasal ve toplumsal serbestî alanlarının genişlemesi biçiminde yorumlayan Kıbrıslı Rum aktörler, Enosis girişimlerini artırmıştır (İsmail, 2000: 23).

Bu sürecin hızlanmasında Rum okullarının sayısındaki artış belirleyici olmuştur. Kıbrıs'ta öğrencilere Enosis ve Megali İdea düşüncelerinin aşılanması, Türk karşıtlığında kayda değer bir yükselişe yol açmıştır (Önalp, 2010: 71). İngiltere ise Osmanlı Devleti'nin kendisi karşısında savaşa girmesini fırsat bilerek adanın ilhakı yönündeki adımlarını ilerletmiştir (Sönmezoğlu, 2013: 179). Bu gelişmeler, daha sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ni de yakından ilgilendirmiş olmakla birlikte, Lozan Barış Antlaşması'nda Türkiye millî sınırlar dışındaki alanlarla ilgilenmemiştir; buna Suriye, Azerbaycan ve Kıbrıs da dâhildir (Fedayi, 2016: 330). Böylece Kıbrıs, Türk idaresine geri dönme ihtimalini bütünüyle kaybederek İngiliz yönetimi ve İngiltere'nin desteklediği Yunan–Rum siyasal hatlarının etkisi altına girmiş; konu, Türk siyasal tarihinde kalıcı bir sorun alanı olarak yerini almıştır.

3. KIBRIS SORUNUNUN DERİNLEŞMESİ SÜRECİ

Lozan Antlaşması sonrasında, Antlaşma'nın 21. maddesi uyarınca Kıbrıs'ta yaşayan Türk halkı, İngiliz tabiiyetini kabul

etmeleri koşuluyla adada kalabilecekti. Türk tabiiyetinde kalmayı tercih edenlerin ise 12 aylık sürenin sonunda Kıbrıs'tan ayrılmaları öngörülmüş; aksi hâlde zorunlu göçe tâbi olacakları bildirilmiştir. Lozan Antlaşması ile Kıbrıs, fiilen İngiliz toprağı kabul edilmiştir (Oktay, 2015: 43).

İngiliz hâkimiyeti altındaki Kıbrıs'ta Rumlar, Enosis taleplerini Londra'ya iletmiş; bu talebin karşılanmaması üzerine Kıbrıs Rumları 1931'de bir ayaklanma başlatmıştır. Bu başkaldırının başlıca nedenleri şunlardır:

1. İngiltere'nin Kıbrıs'ta sömürgeci bir tutum sergilemesi ve diğer sömürgelerinde olduğu gibi yerel yönetime ilişkin en temel hakları dahi tanımaması;
2. Kıbrıs'ta ekonomik koşulların giderek kötüleşmesi ve bunu izleyen ekonomik bunalım;
3. Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı (Enosis) fikrinin yaygınlaşması (Mütercimler, 2006: 84).

1931 isyanını başlatanların Rumlar olmasına karşın, alınan sert tedbirlerden Türkler de etkilenmiştir. Herhangi bir olaya karışmamış olmalarına rağmen Türklerin de sıkı önlemlere maruz kalması ciddi hoşnutsuzluk doğurmuştur. 1931'de başlayan gerilim ve şiddet dönemi, 1943'e kadar sürmüş; uygulanan sert ve caydırıcı tedbirlerle olaylar kademeli olarak yatıştırılmıştır (Mütercimler, 2006: 85).

Kıbrıs Rumlarının yanı sıra Yunanistan da adanın kendisine bağlanmasını istemiş; II. Dünya Savaşı sonrasında Paris Barış Konferansı ile Rodos ve On İki Ada'nın Yunanistan'a bırakılması, Enosis yönündeki beklentileri güçlendirmiştir. 27 Şubat 1947 tarihinde Yunan Parlamentosu oybirliğiyle Enosis kararı alarak Kıbrıs'ın Yunanistan'a verilmesini talep etmiştir (Oktay, 2015: 57).

İngiltere, adada daha demokratik bir anayasa hazırlanması amacıyla bir Danışma Meclisi kurmuş; 19 üyeden yalnızca 7'si Türklerden oluşmuştur. İngilizlerin tasarladığı yeni düzen, bir yasama meclisi ile bunun yanında bir yürütme konseyi öngörmekteydi. Ancak İngiltere, adadaki nihai denetimi elinde tutmayı sürdürürken bu önerileri gündeme getirmiştir. 1948'de Danışma Meclisi'nde görüşülen teklif, Rum üyelerce reddedilmiştir; Rum temsilciler, tam özerklik tanımayan hiçbir öneriyi kabul etmeyeceklerini ifade etmişlerdir. Kilise'nin siyasal etkisi, özellikle 1947'de başpiskoposluğa getirilen Makarios II'nin tutumu, bu reddin ardındaki belirleyici unsurlardan biri olmuştur. Bu nedenlerle yeni bir özerk yönetim ve anayasa oluşturulması imkânsız hâle gelmiş; İngiliz Valisi, yeni bir meclis teşkil ederek adayı kendi tasarrufları doğrultusunda yönetmeyi sürdürmüştür (Önalp, 2010: 91).

4. 1950–1960 DÖNEMİNDE KIBRIS SORUNUNDA TÜRKİYE VE İNGİLTERE KARŞILAŞTIRMASI

1950'li yılların başında Türkiye'nin Kıbrıs'a yaklaşımı, Lozan Barış Antlaşması sonrasındaki döneme benzer biçimde sınırlı kalmıştır. 23 Ocak 1950'de dönemin Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, "Türkiye'nin Kıbrıs meselesi diye bir meselesi yoktur." diyerek hükümetin görüşünü ifade etmiştir (İsmail, 2000: 326). Kıbrıs konusunda Yunanistan meseleyi BM'ye taşırken, CHP ve DP iktidarlarının temkinli tutumu literatürde eleştirilmiş; 1950 sonrasında Kıbrıs'la ilgili karar süreçlerinde Türkiye'nin çıkarlarının geri planda kaldığı değerlendirmeleri yapılmıştır. Bu yaklaşım, Kıbrıs'ın Misak-ı Millî sınırları içinde yer almamasıyla da temellendirilmiştir (Mütercimler, 2006: 89).

1950'lerin başında, İngiltere'den bağımsızlık ve Yunanistan'la birleşme (Enosis) arzusunu açıkça dile getiren Kıbrıslı Rumlar, İngiltere'nin Yunanistan'la kurduğu ilişkiler

nedeniyle hedeflerine ulaşamamıştır. Yunanistan, Kıbrıslı Rumların self-determinasyon hakkına sahip olduklarını savunmuş; İngiltere ise adada Türk toplumunun varlığını vurgulayarak bu talebi reddetmiştir. Yunanistan'ın konuyu BM gündemine taşımasıyla mesele uluslararası bir boyut kazanmıştır (Özgöker, 2010: 580).

17 Aralık 1954'te toplanan BM Genel Kurulu, 814 sayılı kararla Yunanistan'ın self-determinasyon talebini, Kıbrıs'ta iki toplumlu yapı bulunduğu gerekçesiyle reddederek bu ilkenin uygulanamayacağını belirtmiştir. Bu karar sonrasında Kıbrıslı Rum siyasal aktörler silahlı örgütlenmeye yönelmiş; Makarios ve Grivas, 10 Ocak 1955'te EOKA'yı kurarak silah dağıtımına ve örgütlenmeye başlamıştır. 1955'te İngiltere'de hükümet değişikliğiyle kurulan Muhafazakâr Parti hükümeti, Kıbrıs konusunda daha kararlı bir çizgi benimsemiş ve aynı yıl bir üçlü konferans toplayarak Yunanistan ile Türkiye'yi çözüm amacıyla davet etmiştir. Konferansın konusu, Kıbrıs'ın geleceği olarak belirlenmiştir. Böylece, 1950'lerin başında ve daha önce Lozan'da Kıbrıs'a doğrudan müdahil olmayan Türkiye Cumhuriyeti, bu davetle sürecin aktif tarafı hâline gelmiştir. 29 Ağustos 1955'te Londra'da başlayan konferansta Türkiye'yi Fatin Rüştü Zorlu temsil etmiştir. Yunanistan Enosis tezinde ısrar ederken, Türkiye ya mevcut statükonun sürdürülmesi ya da İngiltere'nin Kıbrıs'tan çekilmesi hâlinde egemenliğin Türkiye'ye devri tezini savunmuştur (Önalp, 2010: 95-97). Bu tutum İngiltere tarafından olumlu karşılanmış; müzakere ekseni fiilen İngiltere–Türkiye hattına taşınmıştır. 6 Eylül 1955'te sonuç bildirgesi üzerinde çalışılırken, Selanik'ten gelen haberler sürecin seyrini etkilemiştir (Oktay, 2015: 67).

İngiltere'nin adada gündeme getirdiği self-determinasyon formüllerinin Makarios tarafından reddedilmesi üzerine Makarios önce Seyşeller'e sürgün edilmiş, ardından Atina'ya yerleşmesine izin verilmiştir. Bu süreçte EOKA şiddet

eylemlerinin yaygınlaşması ve Türklere yönelik saldırıların artması, Ankara'yı taksim tezini açık biçimde savunmaya yöneltmiştir (Mütercimler, 2006: 109). EOKA saldırılarına karşı Kıbrıs Türklerinin haklarını korumak amacıyla 27 Kasım 1957'de Rauf Denktaş, Burhan Nalbantoğlu ve Kemal Tanrısevdi tarafından Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT) kurulmuş; teşkilatın ilk büyük kitlesel eylemi 27–28 Ocak 1958'de düzenlenen sömürge yönetimi ve Enosis karşıtı miting olmuştur. Bu dönemde taksim, Enosis'e karşı geliştirilen başat karşı tez olarak öne çıkmıştır (İsmail, 2000: 359).

Kıbrıs'taki gerilim ve şiddet giderek artmış, sorun çıkmaza sürüklenmiştir. Bu nedenle Yunanistan Başbakanı Konstantin Karamanlis, çözüm arayışını üçlü görüşmeler yönünde yoğunlaştırmıştır (Olgun, 1999: 16). Ocak 1959'da Türkiye, İngiltere ve Yunanistan, Kıbrıs'la ilgili bir uzlaşının ana hatları üzerinde anlaşmaya varmış; 11 Şubat 1959'da Zürih Antlaşması imzalanmıştır. Bu çerçevede adanın bağımsızlığı, Türk ve Rum toplumlarının ortaklığı, toplumsal alanda otonomi ve garantörlük düzeni (Türkiye, İngiltere, Yunanistan) kabul edilmiştir (Özgöker, 2010: 580). Ardından Zürih'te varılan mutabakat, Londra'da imzalanan üçlü antlaşmalarla teyit edilmiştir. 19 Şubat 1959'da imzalanan bu antlaşmalar, Kıbrıs'ta bağımsız bir devlet kurulmasını öngörmüş; sürecin devamında 1960 Anayasası ile Kıbrıs Cumhuriyeti tesis edilmiştir (Olgun, 1999: 17).

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluş mimarisini oluşturan Londra, Zürih ve Garanti Antlaşması, İngiltere, Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanmıştır. Bu düzenlemeler uyarınca Türkiye'nin 650, Yunanistan'ın ise 950 kişilik askerî birlik bulundurma hakkı tanınmış; ayrıca Türkiye'ye, antlaşma hükümlerinin ihlali ve barışın bozulması hâlinde müdahale etme yetkisi verilmiştir (Mütercimler, 2006: 119; Önalp, 2010: 109).

Türk birliğinin adada konuşlanmasıyla birlikte Kıbrıs'ta 82 yıllık Britanya idaresi sona ermiştir.

5. KIBRIS CUMHURİYETİ'NİN KURULMASINDAN 1974 KIBRIS BARIŞ HAREKÂTI'NA UZANAN DÖNEM

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra adada kalıcı bir barış ve huzur ortamı sağlanamamıştır. 1960'ta kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti, fiilen yalnızca üç yıl işlerlik gösterebilmiştir. Bunun başlıca nedeni, Türk üyelerin karar alma süreçlerinden dışlanması ve hükümetin Rum tarafının önceliklerine göre tek taraflı icraatlarda bulunmasıdır (Göktepe, 2009: 413).

Cumhuriyetin ilanını izleyen dönemde, Türklere tanınan hakların geri alınmasını hedefleyen milliyetçi Rum gruplar Akritas Planını hazırlamıştır. 27 Mayıs 1960 darbesi bağlamında Londra ve Zürih Antlaşmalarını değiştirmek isteyen Makarios, antlaşmaları imzalayan devletlere revizyon önerilerini sunmuş; Türk tarafının sert tepkisi üzerine taleplerini kabul ettiremeyince Akritas Planı'nı devreye koymuştur (Oktay, 2015: 94).

Akritas Planı çerçevesinde, adadaki Türk varlığını tasfiye etmeye dönük saldırılar artmış; EOKA terör örgütünün eylemleri yoğunlaşmıştır. Türkiye, Yunanistan ve Birleşik Krallık'ı ortak müdahaleye davet etmiş; sonuç alınamayınca Türkiye tek taraflı uyarı amaçlı bir harekete girişmiş ve bu çerçevede Türk jetleri Lefkoşa semalarında uçuşlar yapmıştır (Mütercimler, 2006: 136).

1964, Kıbrıs açısından kritik bir yıl olmuştur. Çatışmalar sürmüş; çok sayıda Kıbrıslı—özellikle Kıbrıs Türkleri—hayatını kaybetmiştir. BM Barış Gücü adaya konuşlandırılmış ancak çatışmaları durdurmada etkili olamamıştır (Göktepe, 2009: 413). Türkiye'nin askerî seçenekleri değerlendirmesi üzerine, ABD Başkanı Lyndon B. Johnson, İsmet İnönü'ye bir mektup

göndererek müdahaleye karşı uyarmış ve olası bir Sovyet saldırısı durumunda Türkiye'nin savunulmayabileceğini bildirmiştir (Önalp, 2010: 152). Bu ortamda Rum ve Yunan unsurlar Türk köylerine yönelik saldırılarını sürdürmüştür.

Kıbrıs sorunundaki dönüm noktalarından biri de 1967'de Yunanistan'da gerçekleşen askerî darbedir. 21 Nisan 1967'de Albay Papadopoulos önderliğindeki cunta iktidarı ele geçirmiş; hükümet programında Enosis yönünde imalar görülmüş ve Makarios karşısında Grivas'a yakın durulacağı mesajı verilmiştir (Sever, 2012: 30). Papadopoulos'un Kıbrıs ziyareti sonrasında, 16 Kasım 1967'de Rum birlikleri Türk bölgelerine saldırmış, bazı yerleri ele geçirmiştir. Türkiye bu gelişmeler üzerine bir çıkarma harekâtı kararı almış; ancak ABD Savunma Bakanı Cyrus Vance'in arabuluculuğuyla bu karardan vazgeçilmiştir. Askerî donanımı yetersiz olan Türkiye, bu süreçten sonra kapsamlı modernizasyon programlarına yönelmiş ve ileride bir çıkarma harekâtını mümkün kılacak unsurları envanterine katmıştır (Oktay, 2015: 94).

Enosis'i derhâl gerçekleştirme hedefiyle Rum tarafı çalışmaları hızlandırmış; EOKA-B örgütlenmesiyle eylemler yeniden tırmandırılmıştır. Grivas, 1971'de gizlice adaya dönerek şiddet eylemlerini planlamış; 1974'te ölümü, Makarios üzerindeki baskıyı bir ölçüde azaltmıştır (Önalp, 2010: 184).

Kıbrıs'ta Türklerin siyasal eşitliğini ve güvenliğini hedef alan direniş ve tedhiş eylemleri 1974'e dek sürmüştür. Haziran 1974'te adada, EOKA'nın askerî cuntanın desteğiyle Makarios'a karşı gerçekleştirdiği darbe sonucu yönetim ele geçirilmiştir. Bunun üzerine Türkiye, 1960 Garanti Antlaşması'nın 4. maddesindeki tek başına hareket etme yetkisine dayanarak 20 Temmuz 1974'te Kıbrıs Barış Harekâtını başlatmıştır (Göktepe, 2012: 580).

6. KIBRIS BARIŞ HAREKÂTI VE TÜRKİYE

"Biz aslında savaş için değil barış için; yalnız Türklere değil Rumlara da barış getirmek için adaya gidiyoruz." diyen Başbakan Bülent Ecevit, harekâtın amacını bu sözlerle ifade etmiştir. 20 Temmuz 1974 sabahı Kıbrıs Barış Harekâtı başlamıştır (Oktay, 2015: 135). Garantör ülkelerden biri olan Türkiye, bu tarihte müdahale hakkını kullanmış ve iki aşamada bugün KKTC sınırlarına tekabül eden bölgeyi denetim altına almıştır (Sönmezoğlu, 2013: 179). 22 Temmuz 1974'te yürürlüğe giren ateşkesin hemen ardından, Birleşik Krallık Dışişleri Bakanı Güvenlik Konseyi kararıyla Türkiye ve Yunanistan'ı 25 Temmuz'da Cenevre'de konferansa davet etmiştir. Dönemin Dışişleri Bakanı Turan Güneş, Türk birliklerinin Kıbrıs Türk halkını korumak için adada bulunduğunu belirtmiştir. Buna karşılık Yunan heyeti, Türkiye'nin askerî varlığını adadan çekme hedefi dışında kalıcı barışa yönelik bir irade ortaya koymamıştır (Önalp, 2010: 179). 30 Temmuz 1974'te, adada Türk ve Rum olmak üzere iki cemaat bulunduğu resmen kabul edilmiş; 30 Temmuz Deklarasyonu Yunan tarafınca imzalanmıştır. Görüşmeler 8 Ağustos'ta yeniden sürdürülmek üzere ertelenmiş ve liderlerin bir araya gelmesi kararlaştırılmıştır (Oktay, 2015: 150).

II. Cenevre görüşmelerinin başlamasıyla Türk tarafı, adanın %38'ini kapsayacak bir federe devlet önerisi sunmuştur. Yunan ve İngiliz tarafları bu teklife sıcak bakmamış, süreci oyalayıcı manevralarla sürdürmüştür. Bunun üzerine 13 Ağustos 1974'te Turan Güneş, "Ayşe tatile çıksın" parolasıyla II. Harekâtın başlatılabileceğini bildirmiş ve ikinci aşama uygulanmıştır (Olgun, 1999: 26). Müdahale sonrasında iki toplumlu bir federasyon zeminini tesis etmeye dönük çalışmalar başlatılmış; Cenevre Düzenlemeleri ile adada fiilen iki idarenin varlığı kabul görmüştür. Harekât neticesinde iki toplum coğrafi

olarak kesin biçimde ayrışmış; 1975'te Kıbrıs Türk Federe Devleti ilan edilmiştir (Göktepe, 2012: 581).

Harekât sırasında Türkiye, CHP–MSP koalisyonu tarafından yönetilmekteydi. Koalisyon ortaklarının Kıbrıs politikasına yaklaşım farklılıkları daha sonra görünür hâle gelmiştir. Bununla birlikte, hükümetin en önemli icraatı kuşkusuz askerî harekâtın gerçekleştirilmesidir (Fedayi, 2009: 501). CHP ve Ecevit, harekâtın uzatılmasına mesafeli yaklaşırken; MSP ve Necmettin Erbakan, hedefler tamamlanıncaya dek devam edilmesi gerektiğini savunmuştur. Ecevit, MSP'nin tutumunu "fetih/cihat havası" olarak nitelemiştir. Rauf Denktaş da 1996 tarihli bir konuşmasında "Kıbrıs'ı zulümden kurtarma kararını veren Sayın Erbakan'dır…" diyerek MSP'nin rolünü vurgulamıştır. Başbakan Yardımcısı Erbakan, hazırlıkların tamamlanmasına ilişkin talimatlar vermiş; Ecevit'in İngiltere'den olumsuz yanıt alması üzerine harekât kararında belirleyici olmuştur. Harekât başladıktan sonra Ecevit'in süreçleri sonlandırma eğilimi gösterdiği, MSP'nin ısrarıyla operasyonun sürdüğü yönünde görüşler de literatürde yer almaktadır (Oktay, 2010: 170).

7. KKTC'NİN KURULUŞU VE GÜNÜMÜZE KADAR KIBRIS SORUNU

Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin ilanından sonra Türk tarafı, Rum tarafıyla uzlaşı arayışlarını sürdürmüştür. 9 Ağustos 1980'de başlayan görüşmelerde ortaya çıkan belge, iki kesimlilik ve güvenlik kavramlarını ilk kez açıkça zikretmiş; sorunun anayasal yönünün federal, toprak boyutunun ise iki kesimli bir çözümle ele alınacağını formüle etmiştir. 15 Kasım 1983'te Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC), Kıbrıs Türk halkının self-determinasyon hakkına dayanılarak ve siyasal eşitlik vurgulanarak ilan edilmiştir. Bu adım atılırken federasyon tezi

korunmuş ve Rum tarafına barış ve çözüm çağrısı yapılmıştır (T. C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.).

KKTC'nin ilanının ardından BM Güvenlik Konseyi, 541 sayılı kararla, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşuna ilişkin uluslararası antlaşmalara aykırılık iddiasıyla KKTC'nin ilanını hukuken geçersiz saydığını açıklamıştır (UNSC, 1983)

1984'te BM Genel Sekreteri Javier Pérez de Cuéllar, tarafları New York'ta masaya oturtmuş ve bir taslak metin hazırlamıştır. Taslakta iki toplumlu federal devlet, Rum Cumhurbaşkanı ve Türk Cumhurbaşkanı Yardımcısı için veto yetkileri gibi hükümler öngörülmüştür. Rauf Denktaş taslağı kabul etmiş; Kipriyanu ise reddetmiş, böylece uzlaşı sağlanamamıştır (Oktay, 2015: 179).

BM gözetimindeki süreci canlandırma çabaları 1999'da hız kazanmıştır. BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın 14 Kasım 1999 tarihli açıklamasıyla yeni bir aşamaya geçilmiş; ardından dolaylı görüşmeler yapılmışsa da sonuç alınamamıştır. Annan, ilerleme sağlanamaması üzerine kendi çözüm planını geliştirmiştir. 3 Kasım 2002'de Türkiye'de AK Parti'nin tek parti hükümeti kurmasıyla Ankara, Kıbrıs meselesinde çözüme destek veren bir tutum benimsemiştir. Genel Sekreter'in 26 Şubat değişikliklerini ve 24–31 Mart 2004'te İsviçre'de yapılan Dörtlü Zirve sürecini takiben planın beşinci versiyonu taraflara sunulmuş; 24 Nisan 2004'te referanduma gidilmiş; Türk tarafı planı kabul etmiş, Rum tarafı ise reddetmiştir. Annan, 3 Haziran 2004'te Güvenlik Konseyi'ne sunduğu raporda, Kıbrıs Türk tarafına uygulanan tecridin kaldırılması yönünde güçlü olmasa da bir tavsiyede bulunmuştur. (Sönmezoğlu, 2013: 183).

2008'de, referandumun ardından kesilen süreç yeniden başlamış; Nikos Anastasiadis'in iş başına gelmesiyle adada görece olumlu bir hava oluşmuştur. 10 Şubat 2014'te KKTC Cumhurbaşkanı Derviş Eroğlu ile GKRY lideri Nikos

Anastasiadis, yeni BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon gözetiminde görüşerek ortak bir metin üzerinde uzlaşmıştır (Oktay, 2015: 242). Metnin en önemli vurgusu, mevcut durumun kabul edilemez olduğunun iki tarafça ifade edilmesidir; mevcut durumun hem Rumlara hem Türklere olumsuz yansımaları olduğu belirtilmiştir (Akgün, 2014: 2).

2017'ye gelindiğinde, Enosis krizi nedeniyle görüşmeler yeniden tıkanmıştır. Mustafa Akıncı, Enosis'in okullarda kutlanmaması ve bu yönde somut adımlar atılması şartlarını ileri sürmüş; 12 Şubat 2017'de Rum Meclisinin, Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesini öngören 1950 tarihli Enosis kararının okullarda kutlanmasına ilişkin karar alması üzerine Türk tarafı yaklaşık 21 ay sürece katılmamıştır. Enosis kararının yarattığı gerilim, adada ikiye bölünmeyi derinleştirmiş ve müzakere sürecinin duraksamasına yol açmıştır (T. C. Dışişleri Bakanlığı, 2017).

2020'de Ersin Tatar'ın Cumhurbaşkanı seçilmesi ile iki-devlet yaklaşımı KKTC'nin devlet politikası haline gelmiştir (KKTC, 2025a). BM Güvenlik Konseyi'nin 23 Temmuz 2021 tarihli "derhal geri alın" çağrısına rağmen Maraş/Varosha'daki kademeli açılım adımları sahada devam eden gerilim başlığı olarak yerini korumuştur (UN, 2021). BM Genel Sekreteri'nin temsilcisi olarak María Ángela Holguín görevlendirilmiştir. 2024-2025 yıllarında geçiş kapıları, mayın temizliği ve enerji gibi konularda güven artırıcı önlemler gündeme alınmıştır (Associated Press, 2024; 2025). Günümüzde, KKTC iki devlet düzen arayışının kabulü noktasında tavrını devam ettirmektedir. Çözüm arayışının siyasal eşitlik, güvenlik ve iki kesimlilik ilkelerinin uygulanmasına yönelik adımlar atılması beklenilmektedir. Ayrıca, yapılan anketlerde KKTC vatandaşlarının da iki devletli çözüm siyasetine destek verdiği KKTC Cumhurbaşkanı Ersin Tatar tarafından vurgulanmaktadır (KKTC, 2025b).

8. SONUÇ

Kıbrıs, Doğu Akdeniz'de jeopolitik ve stratejik bakımdan kritik konuma sahip bir adadır. Kıbrıs, bütün Ortadoğu ülkelerini kontrol etmeye yarayan "sabit bir uçak gemisi" konumundadır (Yaycı, 2012: 5). Osmanlı hâkimiyeti öncesinde Venedik yönetiminde baskı ve şiddetin artması üzerine yerel unsurlar Osmanlı'dan destek talep etmiş; 1570–1571 sürecinde ada Osmanlı egemenliğine girmiştir. Osmanlı idaresi Anadolu'dan kontrollü iskân politikaları uygulamıştır.

1878'e dek Osmanlı yönetiminde kalan Kıbrıs, imparatorluğun zayıflamasıyla Birleşik Krallık'a kiralanmış; I. Dünya Savaşı sürecinde İngiltere antlaşmaları feshederek adayı tek taraflı ilhak ettiğini duyurmuştur. Lozan Antlaşması'nda Türkiye Cumhuriyeti, Kıbrıs'ın Misak-ı Millî dışında olduğunu kabul etmiş; böylece ada üzerindeki hak iddiası sona ermiştir.

II. Dünya Savaşı sonrasında Rum tarafı self-determinasyon ve Enosis taleplerini yükseltmiş; Türkiye'nin konuya daha doğrudan dâhil olması BM ve Londra Konferansı süreçleriyle mümkün olmuştur. 1960'ta iki toplumlu Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuş; ancak kısa sürede tek taraflı uygulamalar ve Enosis hedefi doğrultusundaki eylemler, Türk toplumuna yönelik saldırıları artırmış; bu da Türkiye'nin 1974 Kıbrıs Barış Harekâtına zemin hazırlamıştır. Harekâtın ardından Kıbrıs Türk Federe Devleti (1975) ve KKTC (1983) ilan edilmiştir.

Sonraki yıllarda çok sayıda müzakere turu yapılmış; ancak Rum tarafının uzlaşmaz tutumu ve uluslararası siyasetteki kırılgan dengeler nedeniyle kalıcı bir çözüm üretilememiştir. 2004 Annan Planı referandumunda Türk tarafının evet, Rum tarafının hayır demesi; 2014 ortak metnine karşın somut ilerleme sağlanamaması; 2017 Enosis kararıyla müzakerelerin durması bu sürecin başlıca eşikleridir. Kıbrıs meselesi, hâlen iki toplumun

siyasal eşitliği, güvenlik düzenlemeleri ve iki kesimlilik ilkeleri etrafında çözüm arayışlarını sürdürmektedir.

Sonuç olarak, uzun yıllardır çözülemeyen "Kıbrıs Sorunu", KKTC ve KKTC vatandaşları tarafından iki devletli çözümün yegâne yol olarak benimsendiği, bu amaçla atılacak adımlara açık olunduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

Akgün, S. (2014). Kıbrıs'ta yeni müzakere heyecanı. *SETA Perspektif*, (35), 1-4.

Associated Press. (2024, January 5). *UN chief names a new envoy to scope out the chances of restarting Cyprus talks*. Erişim Tarihi 05 Ekim 2025, https://apnews.com/article/cyprus-united-nations-envoy-peace-talks-aad9039c2df00cd1778c9622ff72f741

Associated Press. (2025, May 24). *UN envoy for Cyprus pushes for trust-building measures ahead of July meeting.* Erişim Tarihi 05 Ekim 2025, https://apnews.com/article/cyprus-ethnic-division-united-nations-envoy-holguin-trust-e

Fedayi, C. (2009). Türkiye'nin siyasal ve sosyal kaos dönemi. In A. Çaylak, C. Göktepe, M. Dikkaya, & H. Kapu (Eds.), *Türkiye'nin politik tarihi*. Ankara: Savaş Yayınevi.

Fedayi, C. (2016). *İmparatorluk nasıl yıkıldı?* Ankara: Kadim Yayınları.

Göktepe, C. (2009). Türkiye'de 27 Mayıs darbesi sonrası iç ve dış siyasi gelişmeler. In A. Çaylak, C. Göktepe, M. Dikkaya, & H. Kapu (Eds.), *Türkiye'nin politik tarihi*. Ankara: Savaş Yayınevi.

İsmail, S. (2000). *Kıbrıs sorununun kökleri*. İstanbul: Akdeniz Haber Ajansı Yayınları.

KKTC (2025a). *Basın Açıklaması*. Erişim Tarihi 05 Ekim 2025, https://kktcb.org/tr/cumhurbaskani-aciklamasi-14015

KKTC (2025b). *Anketler Halkımızın İki Devletli çözüme olan desteğinin güçlenerek arttığını gösteriyor*. Erişim Tarihi 05 Ekim 2025, https://kktcb.org/tr/cumhurbaskani-ersin-tatar-son-donemde-yapilan-tum-anketlerin-halkimizin-iki-13522

Mütercimler, E. (2006). *Satılık ada Kıbrıs*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Oktay, E. (2015). *Türk tarihinin kayıp yılları: Kıbrıs sorunu*. İstanbul: Akis Kitap.

Olgun, A. (1999). *Dünden bugüne Kıbrıs sorunu*. İstanbul: Kastaş Yayınları.

Önalp, E. (2010). *Geçmişten günümüze Kıbrıs*. Ankara: Berikan Yayınevi.

Özgöker, U. (2010). Türk dış politikasının kilit sorunu: Kıbrıs sorunu. In C. Yenigün & E. Efegil (Eds.), *Türkiye'nin değişen dış politikası*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Sever, M. (2012). *20 Temmuz 1974 Kıbrıs: Bitmeyen gece*. İstanbul: Kastaş Yayınevi.

Sönmezoğlu, F. (2013). *Uluslararası ilişkilere giriş*. İstanbul: Der Yayınları.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (t.y.). *Kıbrıs meselesinin tarihçesi: BM müzakerelerinin başlangıcı*. Erişim tarihi 29 Eylül 2025, http://www.mfa.gov.tr/kibris-meselesinin-tarihcesi_-bm-muzakerelerinin-baslangici.tr.mfa

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (2017). *No:47, 14 Şubat 2017, GKRY Meclisinin 1950 Yılında Düzenlenen Enosis Oylamasının Okullarda Anılmasına İlişkin Kararı Hk*. Erişim Tarihi 29 Eylül 2025, https://www.mfa.gov.tr/no_47-_gkry-meclisinin-1950-yilinda-duzenlenen-enosis-oylamasinin-okullarda-anilmasina-iliskin-karari-hk_.tr.mfa

United Nations Security Council. (1983). *Resolution 541 (1983), adopted by the Security Council at its 2500th meeting, on*

18 November 1983. Erişim Tarihi 29 Eylül 2025, https://digitallibrary.un.org/record/58970?v=pdf

United Nations Security Council (2021). *Security Council Presidential Statement condemns announcement on further reopening in fenced-off Varosha Area of Cyprus*. Erişim Tarihi 05 Ekim 2025, https://press.un.org/en/2021/sc14586.doc.htm

Yaycı, C. (2012). Doğu Akdeniz'de yetki alanlarının paylaşılması sorunu ve Türkiye. *Bilge Strateji*, 4(6), 1-70.